

**П. В. Хряпінський**доктор юридичних наук, професор  
ДВНЗ "Національний гірничий університет"  
м. Дніпропетровськ**ПРАВОВІ ФУНКЦІЇ ПРИПИСІВ ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ  
КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ЩОДО ЗВІЛЬНЕННЯ ОСОБИ  
ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ**

У статті визначено та досліджено правові функції приписів щодо спеціального звільнення від кримінальної відповідальності, сутність яких полягає в зовнішньому впливі їх найсуттєвіших властивостей на кримінально-правові відносини, що виникли у зв'язку із вчиненням певного злочину. Виокремлено функції, притаманні всім спеціальним видам звільнення від кримінальної відповідальності: стимулююча (мотиваційна), відновлювальна (компенсаційна), запобіжна (профілактична) та виховна функції.

**Ключові слова:** правова функція, спеціальне звільнення, стимулююча (мотиваційна), відновлювальна (компенсаційна), запобіжна (профілактична) та виховна функції.

**I. Вступ**

Майже за півтора десятиріччя чинності Кримінального кодексу України 2001 р. (далі – КК) кількість видів звільнення від кримінальної відповідальності, передбачених у приписах до окремих статей Особливої частини КК, збільшилася в півтора рази – з 14 до 21 випадків. Цей напрям розвитку законодавства про кримінальну відповідальність є перспективним, оскільки віддзеркалює європейський шлях гармонізації кримінального права, практичну реалізацію принципів гуманізму та економії кримінальної репресії. Кримінальна відповідальність та покарання як *"ultimo ratio"* (останній захід – П. Х.) впливу на особу, яка вчинила злочин, не завжди виконує завдання виправлення винного та запобігання вчиненню нових злочинів. У сучасних умовах глобалізації та ідеології постмодерну принцип невідворотності кримінальної відповідальності в європейському та світовому правовому просторі зазнає раціональної модифікації. Відтак кримінально-правова доктрина виявляє зростаючий інтерес до законодавства України про кримінальну відповідальність і практики його застосування в частині дослідження приписів щодо спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності [3, с. 11–12; 12, с. 7; 15, с. 21; 22, с. 5–6].

**II. Постановка завдання**

Метою статті є розгорнуте визначення правових функцій приписів щодо спеціального звільнення від кримінальної відповідальності. У дослідженнях, присвячених спеціальному звільненню від кримінальної відповідальності як самостійному різновиду заохочувальних норм, висловлюються різні думки щодо їх функцій. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності,

передбачені в Особливій частині КК, у тій чи іншій площині досліджували такі українські та іноземні правники, як: А. В. Барков, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, А. А. Вознюк, Ю. В. Голік, Л. В. Головка, І. Е. Звечаровський, О. Ф. Ковітіді, О. С. Козак, Ю. В. Луценко, В. О. Навроцький, О. В. Наден, Ю. В. Пономаренко, О. З. Рибак, Г. О. Усатий, В. П. Тихий та ін. За обсягом правових функцій, що виокремлюються, всі висловлені погляди можна поділити на вузьке та широке їх розуміння.

**III. Результати**

В Особливій частині КК передбачено 21 припис щодо звільнення від кримінальної відповідальності у випадках вчинення певних злочинів, коли: громадянин України, якщо він на виконання злочинного завдання іноземної держави, іноземної організації або їх представників ніяких дій не вчинив і добровільно заявив органам державної влади про свій зв'язок з ними та про отримане завдання (ч. 2 ст. 111 КК); особа, яка припинила діяльність, передбачену частиною першою цієї статті, та добровільно повідомила органи державної влади про вчинене, якщо внаслідок цього і вжитих заходів було відвернено заподіяння шкоди інтересам України (ч. 2 ст. 114 КК); особа, якщо до притягнення до кримінальної відповідальності нею здійснено виплату заробітної плати, стипендії, пенсії чи іншої встановленої законом виплати громадянам (ч. 3 ст. 175 КК); особа, яка вчинила діяння, передбачені частинами першою, другою, або діяння, передбачені частиною третьою (якщо вони призвели до фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів у особливо великих розмірах) цієї статті, якщо вона до притягнення до кримінальної відповідальності сплатила податки, збори (обов'язкові платежі), а також відшко-

дувала шкоду, завдану державі їх несвоєчасною сплатою (фінансові санкції, пеня) (ч. 4 ст. 212 КК); особа, яка вперше вчинила діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вона до притягнення до кримінальної відповідальності сплатила єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування чи страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, а також відшкодувала шкоду, завдану фондам загальнообов'язкового державного соціального страхування їх несвоєчасною сплатою (штрафні санкції, пеня) (ч. 4 ст. 212-1 КК); особа, крім організатора або керівника злочинної організації, за вчинення злочину, передбаченого частиною першою цієї статті, якщо вона добровільно заявила про створення злочинної організації або участь у ній та активно сприяла її розкриттю (ч. 2 ст. 255 КК); особа в частині погрози вчинення терористичного акту, якщо вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину добровільно повідомила правоохоронний орган про цей злочин, сприяла його припиненню або розкриттю, у разі якщо внаслідок цього і вжитих заходів було відвернено небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо в її діях немає складу іншого злочину (ч. 6 ст. 258 КК); особа, крім організатора і керівника терористичної групи чи терористичної організації, яка добровільно повідомила правоохоронний орган про відповідну терористичну діяльність, сприяла її припиненню або розкриттю злочинів, вчинених у зв'язку із створенням або діяльністю такої групи чи організації, якщо в її діях немає складу іншого злочину (ч. 2 ст. 258-3 КК); особа, крім організатора або керівника терористичної групи (організації), за дії, передбачені цією статтею, якщо вона добровільно до притягнення до кримінальної відповідальності повідомила про відповідну терористичну діяльність або іншим чином сприяла її припиненню або запобіганню злочину, який вона фінансувала або вчиненню якого сприяла, за умови, що в її діях немає складу іншого злочину (ч. 4 ст. 258-5 КК); особа, яка перебувала в складі зазначених у цій статті формувань, за дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вона добровільно вийшла з такого формування і повідомила про його існування органи державної влади чи органи місцевого самоврядування (ч. 6 ст. 260 КК); особа, яка вчинила злочин, передбачений частинами першою або другою цієї статті, якщо вона добровільно здала органам влади зброю, бойові припаси, вибухові речовини або вибухові пристрої (ч. 3 ст. 263 КК); особа, яка вперше вчинила дії, передбачені цією статтею (за винятком випадків неза-

конного заволодіння транспортним засобом із застосуванням насильства до потерпілого чи погрозою застосування такого насильства), але добровільно заявила про це правоохоронним органам, повернула транспортний засіб власнику і повністю відшкодувала завдані збитки (ч. 4 ст. 289 КК); особа, яка добровільно здала наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги і вказала джерело їх придбання або сприяла розкриттю злочинів, пов'язаних із їх незаконним обігом, за незаконне їх виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання (частина перша цієї статті, частина перша статті 309 цього Кодексу) (ч. 4 ст. 307 КК); особа, яка добровільно звернулася до лікувального закладу і розпочала лікування від наркоманії, за дії, передбачені частиною першою цієї статті (ч. 4 ст. 309 КК); особа, яка добровільно здала прекурсори, що призначалися для виробництва або виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин, і вказала джерело їх придбання або сприяла розкриттю злочинів, пов'язаних із незаконним обігом прекурсорів, наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, за незаконні дії з їх виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання (частина перша цієї статті) (ч. 4 ст. 311 КК), особа, яка добровільно здала отруйні чи сильнодіючі речовини, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби та вказала джерело їх придбання або сприяла розкриттю злочинів, пов'язаних з їх незаконним обігом, за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, а також за вчинення таких дій без спеціального на те дозволу (частина перша цієї статті) щодо обладнання, призначеного для виробництва чи виготовлення отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (ч. 5 ст. 321 КК); особа, яка пропонувала, обіцяла або надала неправомірну вигоду, якщо стосовно неї були вчинені дії щодо вимагання неправомірної вигоди та після пропозиції, обіцянки чи надання неправомірної вигоди вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину добровільно заявила про те, що сталося, органу, службова особа якого наділена законом правом повідомляти про підозру (ч. 5 ст. 354 КК); особа, яка пропонувала або надала неправомірну вигоду, якщо стосовно неї були вчинені дії щодо вимагання неправомірної вигоди і після пропозиції чи надання непра-

вومیрної вигоди вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину добровільно заявила про те, що сталося, органу, службова особа якого, згідно із законом, має право повідомляти про підозру (ч. 5 ст. 368-3 КК); особа, яка пропонувала або надала неправомірну вигоду, якщо стосовно неї були вчинені дії щодо вимагання неправомірної вигоди та після пропозиції чи надання неправомірної вигоди вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину добровільно заявила про те, що сталося, органу, службова особа якого, згідно із законом, має право повідомляти про підозру (ч. 5 ст. 368-4 КК); особа, яка пропонувала, обіцяла чи надала неправомірну вигоду, якщо стосовно неї були вчинені дії щодо вимагання неправомірної вигоди і після пропозиції, обіцянки чи надання неправомірної вигоди вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину добровільно заявила про те, що сталося, органу, службова особа якого, згідно із законом, має право повідомляти про підозру (ч. 6 ст. 369 КК); військово-службовець, який вчинив злочин, передбачений статтями розділу XX Особливої частини КК, може бути звільнений від кримінальної відповідальності згідно зі статтею 44 цього Кодексу із застосуванням до нього заходів, передбачених Дисциплінарним статутом Збройних Сил України (ч. 4 ст. 401 КК).

Правові функції спеціального звільнення від кримінальної відповідальності здебільшого розглядають як зовнішній вплив їх найсуттєвіших якостей, властивостей на суспільні відносини. Функції звільнення від кримінальної відповідальності є малодослідженими, чого не можна сказати про функції кримінального права загалом. Першу спробу розкрити внутрішній зміст правової функції здійснив В. Г. Смирнов, який зазначав, що поняття “функція” синтезує завдання й засоби регулювання суспільних відносин, визначає у єдності цілі й методи їх регулювання. Але, оскільки завдання й засоби правового регулювання не можуть бути усвідомлені без структури й змісту предмета, на який впливає право, остільки поняття функції права фактично віддзеркалює в сукупності предмет, завдання та метод правового регулювання. Таким чином, тут ми стикаємося з поняттям, яке у єдності відображає соціальне призначення правового регулювання (із нього випливають завдання) і метод регулювання (він визначається предметом і завданнями регулювання)” [17, с. 9].

Функції спеціального звільнення найтіснішим чином пов’язані із напрямками його впливу на суспільні відносини, що виникли у зв’язку із вчиненням злочину. Фактично функції спеціального звільнення від кримінальної відповідальності є своєрідною відповіддю на потреби сучасного суспільного розви-

тку, результатом правової політики, що концентрує вказані потреби суспільства. Правове заохочення позитивної посткримінальної поведінки формують з потреб суспільного розвитку. Призначення його в суспільстві сприймається тим відчутніше, чим гостріше сприймається його суспільна необхідність. Так, Н. А. Гущина як головну функцію заохочувальних норм у позитивному праві визначає мотиваційну функцію, яка полягає в спонуканні до виконання обов’язків та вчинення соціально корисних дій. Мотивація досягнення корисного результату базується на привабливості заздалегідь обіцяних сприятливих наслідків. Право вибору варіанта поведінки зберігається за самим індивідом, держава лише заздалегідь гарантує йому сприятливі наслідки [4, с. 104–105]. Враховуючи те, що автор має за об’єкт дослідження всю систему законодавства, загалом можна погодитися з визначенням основної функції заохочувальних норм у праві.

У дослідженнях, присвячених спеціальному звільненню від кримінальної відповідальності як самостійному різновиду заохочувальних норм, висловлено різні думки щодо їх функцій. За обсягом усі погляди можна поділити на вузьке та широке їх розуміння. Прихильники вузького розуміння виділяють заохочувальну та/або стимулюючу функції. Так, В. О. Єлеонський зазначає, що ці норми кримінального права відрізняються від інших норм цієї галузі тим, що вони заохочують, стимулюють соціально корисну поведінку шляхом усунення або пом’якшення дійсного чи потенційного кримінально-правового обтяження [6, с. 65]. Цей правник безпосередньо не називає функції, але є очевидним, що він мав на увазі заохочувальну та стимулюючу функції. Близьке розуміння функцій заохочення висловлює Х. Д. Алікперов, який зазначає, що ці норми заохочують, стимулюють соціально-корисну поведінку осіб, які вчинили злочини шляхом пом’якшення кримінально-правового обтяження [1, с. 110]. Визнання за стимулюванням і заохоченням функцій спеціального звільнення від кримінальної відповідальності не повністю розкриває їх функції, суттєво звужує правовий вплив на суб’єктів, яким вони кореспондуються. Крім того, розкриття змісту функції заохочення через однойменний термін не можна вважати вдалим, оскільки таке визначення визнається неприпустимим з погляду юридичної техніки. Різниця між поняттями “заохочення” та “стимулювання”, на думку багатьох правників, носить термінологічний характер, тому визначення функції заохочення як стимулювання є більш прийнятним. У цьому сенсі правою є Т. О. Леснієвськи-Костарева, яка, полемізуючи з Х. Д. Алікперовим щодо існування НДК (норми, що допускають компроміс – П. Х.), заохочувальних

та стимулюючих норм, зазначає, що норми, які стимулюють позитивну поведінку громадян (необхідна оборона, затримання злочинця), відрізняються від норм, які стимулюють позитивну посткримінальну поведінку, але суть тут не в термінологічних відмінностях, а у функціональній спрямованості перерахованих норм на заохочення громадян до визначеної позитивної поведінки, яка має значення з погляду кримінального права [11, с. 200–201]. Прихильники широкого розуміння обґрунтовано розгалужують функціональне призначення спеціального звільнення від кримінальної відповідальності. Прихильники цього погляду зауважують, що, насамперед, звільнення від кримінальної відповідальності стимулює виконання юридичних обов'язків, які раніше були покладені на суб'єкта, крім того забезпечують специфічні орієнтовну та оціночну функції [16, с. 20; 20, с. 89]. “Специфіка орієнтовної функції заохочувальних норм кримінального права, – на думку І. Е. Звечаровського, – полягає в тому, що такі норми, закріплюючи конкретну міру кримінального заохочення, орієнтують суб'єкта тільки на активну соціально-корисну поведінку. Водночас характер оцінки юридично значущих результатів позитивної, активної поведінки являє собою ознаки оціночної функції заохочувальних норм кримінального права” [7, с. 56]. Р. М. Мелтонян до функцій кримінально-правового заохочення відносить: регуляторну, охоронну, виховну, профілактичну й заохочувальну функції [13, с. 14–15]. Широке розуміння функцій заохочувальних кримінально-правових норм демонструє І. А. Семенов, який у якості останніх вказує на: а) регуляторні (встановлюють і змінюють правовий статус особи); б) охоронні (ґрунтуються на дії “від протилежного” і здійснюються через реалізацію інших функцій); в) виховні (спонукають до закріплення та розвитку позитивних рис у характері та поведінці особи); г) профілактичні (спрямовані на досягнення мети спеціальної превенції, не виключається також загально-превентивний вплив); д) заохочувальні та стимулюючі (взаємозумовлені, співвідносяться як різнорівневі поняття) [16, с. 150].

Охоронна й регуляторна функції є основними галузевими функціями кримінального права. Більшою чи меншою мірою вони віддзеркалюються в усіх кримінально-правових нормах. У механізмі кримінально-правового регулювання кожна із зазначених функцій виконує свою специфічну роль. Для того, щоб визначити функції, притаманні спеціальним видам звільнення від кримінальної відповідальності, насамперед, необхідно з'ясувати, в якій галузевій системі вони функціонують. Вони діють у межах кримінального законодавства як охоронної галузі права, що встановлює, які суспільно небезпечні ді-

яння визнаються злочинами, які покарання можуть підлягати застосуванню до осіб, що їх вчинили. Спеціальне звільнення від кримінальної відповідальності не визначає суспільно небезпечні діяння (злочини), а навпаки – правомірну, суспільно-корисну поведінку. Суспільні відносини, що виникають з цього приводу, регулюються нормами кримінального законодавства й викликають з боку держави відповідну позитивну оцінку. Відтак держава зацікавлена у якнайбільш поширеній практиці застосування норм про спеціальне звільнення від кримінальної відповідальності. Так, за даними О. С. Козак, частка осіб, звільнених від кримінальної відповідальності, у співвідношенні до частки засуджених становила у середньому 2,2% [9, с. 196–197]. Українські правники, що досліджують окремі види спеціального звільнення від кримінальної відповідальності, майже одностайні в розумінні найсуттєвішої їх функції – стимулювання особи до позитивної посткримінальної поведінки [3, с. 19; 12, с. 20; 15, с. 19–20]. Так, скажімо, звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка пропонувала, обіцяла чи надала неправомірну вигоду, якщо стосовно неї були вчинені дії щодо вимагання неправомірної вигоди й після пропозиції, обіцянки чи надання неправомірної вигоди вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину добровільно заявила про те, що сталося, органу, службовця особа якого, згідно із законом, має право повідомляти про підозру (ч. 6 ст. 369 КК), щоб домогтися бажаної посткримінальної поведінки когось із учасників згаданого акту, держава повинна створити певний стимул для такої поведінки, зацікавити ту чи іншу особу діяти вищевказаним чином. Суттєвим стимулом такого роду зацікавленості у сфері кримінально-правових відносин є звільнення від кримінальної відповідальності. Запровадження такого стимулу не повною мірою відповідає загальним принципам кримінальної відповідальності, оскільки при його реалізації особа, яка вчинила злочин, не несе встановленої законом відповідальності, а звільняється від неї. М. І. Мельник з цього приводу вказує, що для досягнення окресленої мети держава не лише визнає певну посткримінальну поведінку окремих учасників хабарництва соціально бажаною, а й фактично декриміналізує вчинене ними перед цим суспільно-небезпечне діяння. Таким чином, з викладеного можна зробити висновок про те, що інститут спеціального звільнення від кримінальної відповідальності за хабарництво є необхідною умовою, обов'язковим правовим засобом ефективної протидії хабарництву [14, с. 31]. Схожу думку висловлює й О. О. Дудоров щодо спрямованості звільнення від кримінальної відповідальності

ті особи у разі ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів, передбачених ч. 4 ст. 212 КК. "Їх призначення, – розмірковує О. О. Дудоров, – через стимулювання бажаної для суспільства посткримінальної поведінки особи, яка вчинила закінчений злочин, домогтися відвернення, усунення або мінімізації суспільно небезпечних наслідків, отримати інформацію про вчинений злочин, необхідну для його розкриття, попередити вчинення інших кримінально караних посягань" [4, с. 464]. Природно, що спеціальне звільнення від кримінальної відповідальності не відіграє провідної ролі в протидії злочинності, натомість воно притаманними йому засобами виконує запобіжне завдання, що постає перед кримінальним законодавством, здійснюючи ефективний і всебічний захист найсуттєвіших соціальних цінностей і, насамперед, людини, її прав і свобод від злочинних посягань.

*Стимулююча (мотиваційна) функція* спеціального звільнення від кримінальної відповідальності полягає в зовнішньому впливі на свідомість і волю особи, що спонукає її до позитивного варіанта вирішення кримінально-правового конфлікту на свою користь і, звісно, на користь суспільства. Правова поведінка особи визначається її потребами та інтересами. Об'єктивні й суб'єктивні фактори, пов'язані із задоволенням потреб, формують мотив поведінки як усвідомлену необхідність конкретної корисної дії. Об'єктивними факторами формування мотиву є соціальні, політичні, економічні, організаційні та інші обставини, що не залежать від суб'єкта впливу. До суб'єктивних факторів слід віднести потреби, інтереси й мотиви. Спеціальне звільнення від кримінальної відповідальності спроможне впливати на поведінку осіб лише за умови, якщо зміст їх приписів усвідомлений особою і трансформувався в мотив поведінки. Стимулюючу (мотиваційну) функцію значною мірою визначають не самі заохочувальні норми, а конкретно визначені міри кримінально-правового заохочення. Мотивація на досягнення суспільно корисного результату базується на привабливості заздалегідь запропонованих заохочувальних заходів [8, с. 12–13]. В абсолютній більшості випадків вищим рівнем суспільної спрямованості мотиву слід вважати внутрішнє переконання суб'єкта в соціальній корисності правомірної поведінки в кримінальному законодавстві. Стимулююча функція реалізується також саме через усвідомлення змісту позитивної посткримінальної поведінки та наслідків реалізації заохочувальної норми і, насамперед, застосування звільнення від кримінальної відповідальності. Особа у разі вчинення певного комплексу позитивної посткримінальної поведінки, передбаченої спеціальними припи-

сами Особливої частини КК, реально розраховує на звільнення від кримінальної відповідальності. Так, звільняються від кримінальної відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України: громадянин України, якщо він на виконання злочинного завдання іноземної держави, іноземної організації або їх представників ніяких дій не вчинив і добровільно заявив органам державної влади про свій зв'язок з ними та про отримане завдання (ч. 2 ст. 111 КК); особа, яка припинила діяльність, передбачену частиною першою цієї статті, та добровільно повідомила органи державної влади про вчинене, якщо внаслідок цього і вжитих заходів було відвернено заподіяння шкоди інтересам України (ч. 2 ст. 114 КК). Спрямованість цих заохочувальних норм, як зазначає Ю. В. Луценко, полягає в позитивному стимулюванні особи припинити злочинну діяльність на завдання шкоди найважливішим об'єктам кримінально-правової охорони: суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України, повідомити про зв'язок та отримане злочинне завдання від іноземної держави, іноземної організації або їх представників [12, с. 6].

*Відновлювальна (компенсаційна) функція* відображає спрямованість спеціального звільнення від кримінальної відповідальності на всебічне й повне поновлення порушених злочином суспільних відносин. Відновлення змісту суспільного відношення, зміни у його структурних елементах становлять основний зміст цієї функції. Для відновлення порушеного вчиненням злочину або суспільно-небезпечним діянням відношення потрібне виникнення нових, суттєво відмінних від попередніх, юридичних фактів, з якими більшість правників пов'язують виникнення, зміну чи припинення кримінальних правовідносин. У доктрині кримінального права висловлені різні думки щодо впливу на кримінальні правовідносини юридичних фактів, які передбачають позитивну посткримінальну поведінку особи. Так, А. В. Хабаров вважає юридичні факти, пов'язані із позитивною поведінкою та звільненням від кримінальної відповідальності, такими, що припиняють попереднє правовідношення кримінальної відповідальності [18, с. 63]. О. В. Наден дотримується погляду, що з моменту виникнення правозмінювального юридичного факту наявне кримінальне правовідношення між особою та державою не припиняється, а змінюється, трансформується [15, с. 82]. Останній погляд є більш обґрунтованим та заслуговує на підтримку з таких причин: поперше, позитивна посткримінальна поведінка, що зумовлює звільнення від відповідальності, змінює негативне, конфліктне пра-

вовідношення, надаючи протилежного значення не тільки змісту, а й правовим наслідкам нового правовідношення; по-друге, звільнення від кримінальної відповідальності чи призначеного покарання у багатьох нормах Загальної частини КК є умовним, а за цих обставин остаточний розгляд питання про усунення кримінально-правового обтяження вирішується судом з огляду на сумлінне виконання особою покладених на неї правових обов'язків.

Одним із пріоритетних завдань кримінальної політики має стати поновлення порушених прав потерпілих, зокрема суспільства та держави. Потерпілий має відчувати задоволення не стільки від покарання винного, а більшою мірою від відновлення порушених майнових та інших прав у формі повного відшкодування завданих збитків. Ці питання вирішують норми, що передбачають спеціальне звільнення від відповідальності в разі, якщо особа, яка вперше вчинила незаконне заволодіння транспортним засобом (за винятком випадків із застосуванням насильства до потерпілого чи погрози застосування такого насильства), але добровільно заявила про це правоохоронним органам, повернула транспортний засіб власнику й повністю відшкодувала завдані збитки (ч. 4 ст. 289 КК).

*Запобіжна (профілактична) функція* заочення виявляється у вилученні предметів, що використовують при вчиненні тяжких та особливо тяжких злочинів, повідомленні про утворення та існування злочинних груп та злочинних організацій, активному сприянні у виявленні та розкритті злочинів та іншому реальному прикладі позитивного вирішення кримінально-правового конфлікту на свою користь та прикладі іншим особам діяти саме таким чином. Загальна профілактична функція кримінально-правових норм закріплена у ч. 1 ст. 1 КК, де серед інших завдань вказано на запобігання злочинам. Запобігання злочинності, – визначає В. В. Голіна, – це сукупність різноманітних видів діяльності та заходів у державі, спрямованих на вдосконалення суспільних відносин з метою усунення негативних явищ та процесів, що породжують злочинність або сприяють їй, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки [10, с. 53]. Так, у розділі IX Особливої частини КК зосереджено найбільшу кількість спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності, й ця обставина, на наш погляд, зумовлена: а) високим ступенем суспільної небезпеки злочинів проти громадської безпеки; б) значною природною латентністю; в) особливістю злочинних, терористичних, воєнізованих або збройних формувань груп та організацій, що системно застосовують маскування, спеціальні заходи

власної безпеки, розвідки та контррозвідки; г) складністю виявлення, розкриття, досудового слідства та розгляду в судах кримінальних справ тощо. Позитивна посткримінальна поведінка особи, спрямована на викриття та ліквідацію зазначених злочинних формувань, набуває особливої соціальної цінності як засіб запобігання злочинам проти громадської безпеки [3, с. 15–16; 22, с. 132]. Запобіжна функція спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності в злочинах проти громадської безпеки реалізується в самовикритті особи у вчиненому злочині та викритті злочинної терористичної, воєнізованих або збройних формувань організації й, таким чином, унеможливлення вчинення ними тяжких та особливо тяжких злочинів. Значення спеціального звільнення від відповідальності за злочини проти громадської безпеки полягає у: а) припиненні вчинення злочину; б) повідомленні про вчинений злочин; в) самовикритті у злочині; г) викритті інших осіб, винних у вчиненні злочину; д) припиненні організованої злочинної діяльності; е) вилученні з незаконного обігу зброї, бойових припасів тощо; є) унеможливленні вчинення із зброєю, вибухівкою тощо тяжких та особливо тяжких злочинів; ж) активному сприянні розкриттю злочинної діяльності або сприянні розкриттю інших злочинів. Звільнення від кримінальної відповідальності як ефективний запобіжний засіб має перспективу впровадження у разі здійснення комплексу позитивної посткримінальної поведінки винного у таких злочинах проти громадської безпеки, як, скажімо, бандитизм (ст. 257 КК), терористичний акт (ст. 258 КК) та ін.

*Виховна функція* полягає у впливі на широкий загаль суспільства та формує тезу про гуманізм кримінального законодавства, яке не тільки карає винних у вчиненні злочинів осіб, а й значною мірою стимулює таких осіб до усвідомленого, самостійного “самовиправлення”. Вплив на особисту й загальну свідомість осіб стимулює соціальну переорієнтацію осіб до законослухняної поведінки. Суспільство є живим організмом, – слушно зазначає Н. Б. Хлистова, – негативні прояви членів якого мають розглядатись як хвороба, що потребує свого лікування. Застосування ліків здатне викликати тимчасове полегшення, але найчастіше хімічні речовини ліків нейтралізують наслідки хвороби, а не її причини, здійснюють негативний вплив на інші органи. Ліками для суспільства на сьогодні виступають види покарання, пов'язані із позбавленням волі, які все частіше лише тимчасово обмежують функціонування особи, яка вчинила злочин, у суспільстві. При цьому негативно відображаються на суспільних відносинах, учасником яких була засуджена особа: втрата суспільно ко-

рисних зв'язків, роботи, місця проживання, авторитету друзів, колег, знайомих тощо. Не всі хвороби доцільно лікувати хімічними препаратами, як і не всі порушники закону мають бути позбавлені волі [19, с. 104].

#### IV. Висновки

Підсумовуючи, зазначимо, що саме функціональна взаємодія між охоронними та заохочувальними нормами кримінального законодавства формує якісну визначеність системи спеціального звільнення від кримінальної відповідальності, її призначення виконувати *стимулюючу (мотиваційну), відновлювальну (компенсаційну), запобіжну (профілактичну) та виховну правові функції*.

#### Список використаної літератури

1. Аликперов Х. Д. Освобождение от уголовной ответственности: монография / Х. Д. Аликперов. – Москва: Моск. псих.-соц. ин-т: ИПК РК Ген. прок. РФ. – Воронеж: МОДЕК, 2001. – 128 с.
2. Баулін Ю. В. Сучасна кримінально-правова система в Україні: реалії та перспективи: монографія / Ю. В. Баулін, М. В. Буроменський, В. В. Голіна та ін. – Київ: Парламентське видання, 2015. – 688 с.
3. Вознюк А. А. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності учасників організованих злочинних об'єднань: монографія / А. А. Вознюк. – Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. – 236 с.
4. Гущина Н. А. Поощрительные нормы российского права: монография / Н. А. Гущина. – Санкт-Петербург: Юридический центр "Пресс", 2003. – 294 с.
5. Дудоров О. О. Ухилення від сплати податків: кримінально-правові аспекти: монографія / О. О. Дудоров. – Київ: Істина, 2006. – 648 с.
6. Елеонский В. А. Проблема позитивной ответственности в советском уголовном праве // Проблемы юридической ответственности и совершенствование законодательства в свете новой Конституции СССР: сборн. науч. стат. / В. А. Елеонский. – Рязань: Рязан. высш. школа МВД СССР, 1979. – С. 64–87.
7. Звечаровский И. Э. Уголовно-правовые нормы, поощряющие посткриминальное поведение личности: монография / И. Э. Звечаровский. – Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1991. – 160 с.
8. Казміренко Л. І. Кримінальний кодекс України: психологічний аналіз кримінально-правових понять: монографія / Л. І. Казміренко, О. Л. Мартиненко. – Київ: КНТ, 2008. – 184 с.
9. Козак О. С. Ефективність звільнення від кримінальної відповідальності: монографія / О. С. Козак / за ред. О. М. Бандурки. – Київ: Освіта України, 2009. – 204 с.
10. Кримінологія: Загальна та особлива частини: підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін.; [за заг. ред. В. В. Голіни]. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Харків: Право, 2009. – 288 с.
11. Лесниевски-Костарева Т. А. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика: монография / Т. А. Лесниевски-Костарева. – 2-е изд., перер. и доп. – Москва: НОРМА, 2000. – 400 с.
12. Луценко Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності за злочини против основ національної безпеки України: монографія / Ю. В. Луценко. – Харків: Право, 2015. – 200 с.
13. Мелтонян Р. М. Поощрительные нормы Уголовного кодекса Российской Федерации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.08 / Р. М. Мелтонян; Рязанский ин-т права и экономики МВД РФ. – Рязань, 1999. – 21 с.
14. Мельник М. Дача хабара: проблемні питання кваліфікації і звільнення від відповідальності / М. Мельник // Підприємництво, господарство і право. – 1999. – № 5. – С. 25–33.
15. Наден О. В. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності за злочини в сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: монографія / О. В. Наден. – Харків: Право, 2003. – 224 с.
16. Семенов И. А. Поощрительные нормы в уголовном законодательстве России: дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.08 / И. А. Семенов; Рос. прав. акад. – Москва, 2002. – 173 с.
17. Смирнов В. Г. Функции советского уголовного права: предмет, задачи и способы уголовно-правового регулирования: монография / В. Г. Смирнов. – Ленинград: Изд-во Ленин. ун-та, 1965. – 188 с.
18. Хабаров А. В. Юридические факты в уголовном праве / А. В. Хабаров // Ученые записки Ин-та госуд. и права СО РАН: сборн. науч. трудов. – Тюмень: Изд-во Тюмен. гос. ун-та. – 2003. – Вып. 6. – С. 60–66.
19. Хлистова Н. Б. Заохочення суспільно-корисної мотивації: кримінально-правові та кримінологічні аспекти: дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.08 / Н. Б. Хлистова; Академія адвокатури України. – Київ, 2008. – 209 с.
20. Хряпінський П. В. Позитивна кримінальна відповідальність (зміст, форми та реалізація): монографія / П. В. Хряпінський – Запоріжжя: ЗНУ: Альянс, 2008. – 115 с.
21. Хряпінський П. В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України: монографія / П. В. Хряпінський. – Харків: Харків юридичний, 2009. – 840 с.

22. Хряпінський П. В. Спеціальне звільнення від відповідальності у кримінальному праві та законодавстві України : навч. посіб. / П. В. Хряпінський. – Запоріжжя : ЗНУ – Альянс, 2010. – 270 с.

23. Хряпінський П. В. Доктринальне визначення поняття та ознак звільнення від кримінальної відповідальності / П. В. Хряпінський // Юридична наука : науковий юридичний журнал. – 2015. – № 3. – С. 129–138

Стаття надійшла до редакції 26.11.2015.

**Хряпинский П. В. Правовые функции предписаний особенной части Уголовного Кодекса Украины об освобождении лица от уголовной ответственности**

*В статье определяются и исследуются правовые функции предписаний специального освобождения от уголовной ответственности, сущность которых предполагает внешнее воздействие их существенных качеств на уголовно-правовые отношения, возникшие в связи с совершением определенного преступления. В качестве функций, присущих всем специальным видам освобождения от уголовной ответственности, выделяют: стимулирующую (мотивационную), восстановительную (компенсационную), предупредительную (профилактическую) и воспитательную функции.*

**Ключевые слова:** правовая функция, специальное освобождение, стимулирующая (мотивационная), восстановительная (компенсационная), предупредительная (профилактическая) и воспитательная функции.

**Khriapinskiy P. Legal Functions of Instructions of Special Part of the Criminal Code of Ukraine about Release of the Person from Criminal Liability.**

*In article legal functions of instructions of special release from criminal liability which being consists in external impact of their essential qualities on the criminal legal relations which have arisen in connection with commission of a certain crime are defined and investigated. As the functions inherent in all special types of release from criminal liability are allocated: stimulating (motivational), recovery (compensation), precautionary (preventive) and educational functions.*

*The stimulant (motivational) function of the special release from criminal responsibility consists in external influence on consciousness and will of person, which induces it to the positive variant of permission of conflict on the benefit and, certainly, in behalf of society.*

*Objective and subjective factors which are related to satisfaction of necessities form reason of conduct as realized necessity of concrete useful effect. The objective factors of forming of reason are social, political, economic, organizational and other circumstances which do not depend on the subject of influence. To the human factors it follows to take necessities, interests and reasons.*

*A recovery (compensative) function represents the orientation of the special release from criminal responsibility on comprehensive and complete renewal, public relations broken a crime. Proceedings in maintenance of public relation, change, in his structural elements make basic maintenance of this function.*

*The preventive (prophylactic) function of encouragement appears in the exception of objects, which are used for the fiancé of heavy and especially grave crimes, report, about education and existence of criminal groups and criminal organizations, active assistance in an exposure and opening of crimes and other real example of positive permission of criminal conflict on the benefit and example other persons to operate exactly thus.*

*An educate function consists in influence on wide public of society and forms a thesis about humanism of criminal legislation which not only punishes wine in a fiancé crimes of persons, but also to a great extent stimulates such persons to realized, independent. Influence on the personal and general consciousness of persons stimulates social of persons to the conduct.*

*Summarizing will mark that exactly functional co-operation between the protective and encouraging norms of criminal legislation forms high-quality definiteness of the system of the special release from criminal responsibility, to execute its setting stimulant (motivational), recovery (compensative), preventive (prophylactic) and educate legal functions.*

**Key words:** the legal function, special release stimulating (motivational), recovery (compensation), precautionary (preventive) and educational functions.